

Назаренко О. М.,

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства
Національного університету «Одеська юридична академія»*

<https://orcid.org/0000-0002-4697-6100>

МОВНА КОМУНІКАЦІЯ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню мовної комунікації як багаторівневого чинника у професійній підготовці майбутніх перекладачів.

Мета статті полягає в аналізі специфіки мовної комунікації в професійній діяльності майбутніх перекладачів, визначенні її ролі у формуванні професійної компетентності, з'ясуванні її функційного навантаження та прагматичної організації комунікації в сучасній лінгвістиці.

Розглянуто основні теоретичні підходи до вивчення комунікації, зокрема інформаційно-кодову модель (К. Шеннон, В. Вівер), функціональну (Р. Якобсон), прагматичну теорію мовленнєвих актів (Дж. Остін, Дж. Серль), принципи кооперації П. Грайса, а також дискурсивний підхід (Т. ван Дейк) і концепцію комунікативної компетентності (Д. Гаймс, М. Канале, М. Свейн).

Увагу зосереджено на системному характері мовної комунікації, її функціях та прагматичній організації. Обґрунтовано функції перекладача як активного учасника комунікативного процесу та посередника між різними мовними й культурними системами. Доведено, що ефективна й успішна комунікація в перекладацькій діяльності залежить від сформованості комунікативної компетентності фахівця, здатності розуміти й правильно інтерпретувати смисли та враховувати соціокультурний контекст.

Окреслено функційне навантаження мовної комунікації, її інформативну, прагматичну, експресивну та соціальну роль у професійній взаємодії. Наголошено на значенні прагматичних чинників і теорії мовленнєвих актів у забезпеченні адекватного міжкультурного порозуміння.

Охарактеризовано прагматичну організацію мовної комунікації у межах концепції мовленнєвих актів Дж. Остіна та Дж. Серля. Розглянуто рівні висловлювання, що охоплюють локутивний, ілокутивний і перлокутивний акти. Проаналізовано класифікацію ілокутивних актів, запропоновану Дж. Серлем, а також визначено умови успішної комунікації та особливості функціонування прямих і непрямих мовленнєвих актів.

Ключові слова: мовна комунікація, перекладач, прагматика, дискурс, комунікативна компетентність, мовленнєві акти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її значення. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується інтенсифікацією міжкультурних контактів, глобалізаційними процесами та розширенням міжнародної взаємодії. Особливого значення набуває проблема ефективної та успішної мовної комунікації, що забезпечує взаєморозуміння між представниками різних мовних і культурних спільнот. Такі чинники уварізнують мовну комунікацію, яка перебуває в центрі уваги

сучасної лінгвістики, зокрема комунікативної лінгвістики, прагматики та теорії міжкультурної комунікації.

Актуальність дослідження мовної комунікації в професійній діяльності майбутніх перекладачів визначається потребою у підготовці фахівців, здатних ефективно реалізовувати комунікативні стратегії й тактики в умовах міжкультурної взаємодії. У цьому контексті завдання перекладача полягає не лише у володінні мовами, а й у здатності ефективно здійснювати мовну комунікацію в різних типах дискурсів та будь-яких ситуаціях, що зумовлює зростання його ролі як активного учасника комунікативного процесу.

У сучасній лінгвістиці простежується тенденція переходу від структурно-описових до функціонально-комунікативних аспектів, що передбачає аналіз мови у процесі її реального використання. У межах такого виміру перекладацька діяльність розглядається як особливий вид комунікативної діяльності, який інтегрує мовні, когнітивні та соціокультурні компоненти. Проблема мовної комунікації в діяльності перекладача є комплексною, оскільки охоплює лінгвістичні, лінгвокультурні та прагматичні аспекти. Перекладач у сучасному науковому дискурсі постає не лише як передавач інформації, а як її інтерпретатор, який забезпечує взаєморозуміння між представниками різних лінгвокультурних спільнот [1, с. 45].

Вивчення мовної комунікації у професійній діяльності перекладачів має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки сприяє глибшому осмисленню засобів міжкультурної взаємодії та вдосконаленню системи підготовки майбутніх фахівців. Професійний дискурс характеризується специфічними комунікативними стратегіями та орієнтацією на досягнення прагматичної мети в межах фахової взаємодії [2, с. 146].

Мета статті полягає в аналізі специфіки мовної комунікації в професійній діяльності майбутніх перекладачів; визначенні її ролі у формуванні професійної компетентності; з'ясуванні її функційного навантаження та прагматичної організації комунікації в сучасній лінгвістиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження мовної комунікації у сучасній науці характеризується специфікою міждисциплінарних зв'язків та різними теоретичними аспектами, що відображають складну природу цього явища [3, с. 5 – 10]. У науковому дискурсі виокремлюють кілька напрямів, у межах яких осмислюється сутність мовної комунікації. Розглянемо кожен із них детальніше.

Перший напрям пов'язаний із формуванням класичних моделей комунікації, у яких основна увага зосереджена на структурі комунікативного процесу. Зокрема, у працях К. Шен-

нон та В. Вівер розроблено інформаційно-кодову модель комунікації, що описує передавання повідомлення як процес кодування, трансляції та декодування інформації з урахуванням каналу зв'язку та можливих шумів [4]. Подальший розвиток цього підходу відбувся у функціональній моделі Р. Якобсона, який розширив структурне розуміння комунікації, виокрепивши її основні компоненти (адресант, адресат, повідомлення, код, канал, контекст) та відповідні функції мови [5].

Другий напрям репрезентує прагматичний підхід, у межах якого мова розглядається як форма соціальної дії. У працях Дж. Остіна закладено основи теорії мовленнєвих актів, відповідно до якої висловлювання трактується як дія, що реалізує певний намір мовця [6]. Дж. Серль розвинув цю концепцію, запропонувавши класифікацію ілокутивних актів і визначивши умови їх успішності [7]. Важливим доповненням є концепція кооперативного принципу П. Грайса, який сформулював комунікативні максими, що регулюють досягнення взаєморозуміння у процесі спілкування [8].

Третій напрям становить дискурсивний підхід, який розвинув Т. ван Дейк. У його працях дискурс інтерпретується як складне комунікативне утворення, що поєднує текстову структуру, соціальний контекст і когнітивні механізми обробки інформації, забезпечуючи глибинне розуміння смислу [9].

Четвертий напрям пов'язаний із соціолінгвістичним та компетентнісним підходами. Д. Гаймс увів поняття комунікативної компетентності як здатності ефективно використовувати мовні засоби відповідно до соціальних норм і ситуацій спілкування [10]. М. Канале та М. Свейн конкретизували структуру цієї компетентності, виокрепивши її складники (лінгвістичний, соціолінгвістичний, дискурсивний та стратегічний), що стало основою для сучасних моделей мовної підготовки [11].

У вітчизняному мовознавстві увагу науковців посилено на вивчення функціонально-комунікативного підходу до аналізу мовних одиниць [12]; дослідженні діалогічності, що виявляється у взаємодії мовців, узгодженні моделей і конструюванні дискурсу [13, с. 150 – 156]; вивченні комунікативно-прагматичного аспекту в публічного мовлення [14, с. 103]. Окремий напрям становлять дослідження саме соціальної комунікації, представлені у працях Г. Почепцова [9] та В. Різуна [10], які розглядають комунікацію як соціально зумовлений процес взаємодії в інформаційному просторі.

У перекладознавстві мовну комунікацію трактують як вторинний комунікативний процес, де перекладач постає посередником між різними лінгвокультурними системами, що відображено у працях Дж. Мандея [13] та Ю. Хауса [14].

Таким чином, мовна комунікація розглядається як складний багаторівневий процес, що охоплює не лише передачу інформації, а й її інтерпретацію з урахуванням контексту, комунікативних намірів та соціокультурних чинників. Такий підхід зумовлює переосмислення ролі учасників комунікації, серед яких перекладач посідає особливе місце як посередник між різними мовними системами та культурами.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих наукових результатів дослідження. Мовна комунікація у галузі перекладу має низку особливостей. Насамперед це опосередкований характер спілкування, за якого перекладач виступає як проміжна ланка між учасниками комунікації.

Іншою важливою ознакою є багатовимірність комунікативного процесу, що включає: мовний рівень (лексика, граматики);

прагматичний рівень (намір, контекст); культурний рівень (норми поведінки, традиції). Слід враховувати високу динамічність комунікації, що вимагає від перекладача швидкого прийняття рішень та гнучкості мислення. З метою ефективної мовної комунікації слід дотримуватися культури мови, яка визначає якість професійної взаємодії та рівень сформованості комунікативної компетентності фахівця [19, с. 116 – 124].

Комунікативна компетентність є ключовою складовою професійної підготовки перекладача. Вона охоплює здатність ефективно реалізувати мовну взаємодію з урахуванням контексту та комунікативної ситуації. У наукових дослідженнях виділяють такі компоненти комунікативної компетентності: лінгвістичний (знання мовної системи); соціокультурний (розуміння культурних норм); стратегічний (долати комунікативні труднощі) [12, с. 134].

Формування цих компонентів відбувається у процесі професійної підготовки через інтеграцію теоретичних знань і практичних навичок. Особливу роль відіграє моделювання реальних комунікативних ситуацій, що сприяє розвитку професійного мислення майбутніх перекладачів. Вдосконалення мовної особистості передбачає розвиток комунікативних умінь, здатності до адекватного мовленнєвого реагування та дотримання норм сучасної мовної культури [20, с. 18].

Однією з характеристик перекладацької діяльності є її міжкультурний характер. Комунікація між представниками різних культур супроводжується відмінностями у мовних нормах, стилях спілкування та системах цінностей. У цьому контексті перекладач виконує функцію культурного медіатора, який забезпечує адекватне сприйняття повідомлення в іншій культурі та розуміння культурних особливостей співрозмовника [1, с. 59].

У процесі професійної діяльності перекладач стикається з низкою перешкод, що впливають на ефективність комунікації. До них належать: комунікативні бар'єри; складність сприйняття інформації; обмеженість часу для обробки повідомлення; вплив зовнішніх чинників. Подолання цих труднощів потребує високого рівня підготовки, розвитку аналітичного мислення та здатності адаптуватися до змінних умов комунікації.

Комунікативний процес у перекладацькій діяльності включає такі етапи:

- 1) інтенційно зумовлене породження повідомлення;
- 2) кодування змісту в мовну форму;
- 3) передача повідомлення з можливими втратами;
- 4) інтерпретація та реконструкція смислу перекладачем;
- 5) перекодування у цільову мовну систему;
- 6) сприйняття та інтерпретація адресатом.

Варто розглянути функції мовної комунікації, які в межах функціонально-комунікативного аспекту виокремив Р. Якобсон, однак у сучасних дослідженнях вони розглядаються ширше – у поєднанні з прагматичним і соціокультурним контекстом.

1. Інформативна (референтна) функція полягає у передаванні знань про реальність. Через мовлення відбувається опис подій, явищ, станів та процесів. Ця функція є базовою, оскільки забезпечує основне призначення комунікації – обмін інформацією. Для перекладача вона означає необхідність максимально точно відтворювати зміст повідомлення без втрати фактичної інформації.

2. Комунікативно-контактна (фатична) функція забезпечує встановлення, підтримання або завершення контакту між

учасниками комунікації. Вона реалізується через формули привітання, звертання, підтримки розмови. Її значення полягає в тому, що комунікація не завжди спрямована на передачу нової інформації – іноді важливішим є сам факт взаємодії. У перекладі це проявляється у необхідності збереження мовленнєвих форм ввічливості та соціального контакту.

3. Експресивна функція відображає ставлення мовця до змісту висловлювання та до адресата. Вона передає емоції, оцінки, індивідуальний стиль мовлення. Для перекладача є складною для відтворення, оскільки емоційне забарвлення може бути культурно специфічним і вимагати адаптації.

4. Конативна (апелятивна) спрямована на адресата і передбачає вплив на його поведінку. Вона реалізується у наказах, проханнях, порадах, закликах. У межах прагматичного підходу безпосередньо пов'язана з теорією мовленнєвих актів [3; 4], оскільки відображає інтенцію мовця і очікувану реакцію адресата.

5. Метамовна функція полягає у використанні мови для пояснення самої мови. Виявляється у тлумаченні слів, правил, уточненні значень. Вона є важливою, оскільки перекладач часто стикається з потребою пояснення або інтерпретації мовних одиниць, які не мають прямого еквівалента в іншій мові.

6. Поетична (естетична) пов'язана з формою повідомлення та його організацією. Вона є домінуючою у художніх текстах, де важливу роль відіграє не лише зміст, а й спосіб його вираження. У перекладі є однією з найскладніших, оскільки вимагає збереження не лише первинного змісту, а й стилістичної та естетичної організації та правильної інтерпретації тексту.

Усі функції мовної комунікації утворюють єдину систему, у якій кожна з них реалізує певний аспект мовної взаємодії. У мовленні ці функції не існують ізольовано, а взаємодіють між собою залежно від комунікативної ситуації. Для професійної діяльності перекладача важливим є вміння розпізнавати домінуючу функцію висловлювання та відтворювати її у цільовій мові, що забезпечує адекватність міжкультурної комунікації.

Прагматична організація мовної комунікації розглядається як цілеспрямована діяльність, у межах якої мовлення виконує функцію не лише передачі інформації, а й здійснення дії. Такий підхід сформований у межах теорії мовленнєвих актів, яку започаткували Дж. Остін та Дж. Серль. У межах цієї теорії кожне висловлювання це комплексний акт, що включає три взаємопов'язані рівні: ілюктивний акт – безпосереднє продукування мовної форми з певним значенням; ілюктивний акт – комунікативна інтенція мовця (те, що він має на меті зробити); перлюктивний акт – фактичний вплив на адресата (реакція, зміна поведінки, переконання). У такому контексті зміст висловлювання не зводиться до його мовної форми, а формується на перетині мовної структури, наміру мовця та інтерпретації адресата.

Центральним поняттям теорії є ілюктивна сила, тобто те, яку дію здійснює мовлення: констатує, наказує, обіцяє, оцінює тощо. Саме ілюктивний рівень визначає тип комунікативного акту та його функційне призначення. Дж. Серль запропонував систематизовану класифікацію ілюктивних актів: репрезентативи (асертиви) – фіксують стан справ (ствердження, повідомлення, опис); директиви – спрямовані на зміну поведінки адресата (наказ, прохання, порада); комісиви – зобов'язують мовця до майбутніх дій (обіцянка, присяга, намір); експресиви – виражають психологічний стан мовця (подяка, вибачення, радість);

декларативи – змінюють соціальну реальність самим фактом висловлення (оголошення, призначення, вирок). Слід зазначити, що ця класифікація не є формальною, а відображає реальні комунікативні функції мови в соціальній взаємодії.

У концепції Дж. Остін та Дж. Серль визначили умови успішності мовленнєвих актів, зокрема: зрозумілості мовного коду для обох сторін; відповідності висловлювання соціальним правилам і контексту; наявності щирої інтенції мовця (у випадку певних типів актів); визнання комунікативного статусу висловлювання адресатом. Порушення цих умов призводить до так званих комунікативних збоїв, коли висловлювання не досягає запланованого ефекту.

Важливим розширенням теорії є поняття непрямих мовленнєвих актів, коли буквальна форма висловлювання не збігається з його комунікативною функцією. Наприклад, формально питальне речення може виконувати функцію прохання або спонукання. Це явище особливо значуще для реальної комунікації, оскільки дозволяє мовцям реалізовувати складні прагматичні стратегії, включно з ввічливістю, пом'якшенням або прихованим впливом.

У межах теорії мовленнєвих актів комунікація постає як система дій, у якій кожне висловлювання має функційне навантаження. Це означає, що мовлення завжди є інструментом впливу на соціальну реальність.

Прагматична організація мовної комунікації ґрунтується на розумінні мовлення як дії, що реалізує інтенції мовця та викликає певний ефект у адресата. У теорії мовленнєвих актів комунікація це процес, у якому поєднуються мовна форма, комунікативний намір та соціальний контекст.

Висновки та перспективні напрями подальших досліджень у межах опрацьованої проблематики. У результаті проведеного дослідження встановлено, що мовна комунікація є складним багаторівневим процесом, який інтегрує інформаційні, прагматичні, когнітивні та соціокультурні компоненти. Аналіз основних теоретичних підходів засвідчив еволюцію наукових уявлень про комунікацію – від структурно-інформаційної моделі до функціонально-прагматичного та дискурсивного розуміння мовлення.

Виявлено, що функціональний підхід до мовної комунікації (Р. Якобсон) дозволяє розглядати мову як систему взаємопов'язаних функцій, що реалізуються залежно від комунікативної ситуації. Прагматична теорія мовленнєвих актів (Дж. Остін, Дж. Серль) поглиблює це розуміння, трактує мовлення як форму дії, спрямовану на досягнення певного комунікативного ефекту. Дискурсивний підхід (Т. ван Дейк) акцентує на взаємодії тексту, контексту та когнітивних структур, що забезпечують інтерпретацію смислу.

Особливу роль у дослідженні відіграє поняття комунікативної компетентності, яке визначає здатність мовця ефективно реалізовувати комунікативні наміри з урахуванням соціокультурних норм і умов спілкування. У контексті професійної діяльності перекладача це набуває вирішального значення, оскільки перекладач виступає посередником між різними мовними системами та культурами, забезпечуючи адекватну інтерпретацію смислу.

Таким чином, мовна комунікація у професійній діяльності перекладача постає як інтегрована система взаємодії, у якій поєднуються мовні, прагматичні та культурні чинники. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому

вивченні механізмів формування комунікативної компетентності майбутніх перекладачів та розробці ефективних моделей міжкультурної комунікації.

Література:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2009.
2. Назаренко О. М. Особливості професійного дискурсу в сучасній науковій та діловій комунікації. *Причорноморські філологічні студії*. 2025. Вип. 9. С. 144–150. DOI: <https://doi.org/10.32782/bsps-2025.9.19>
3. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації. Київ: Академія, 2011.
4. Shannon C., Weaver W. *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana: University of Illinois Press, 1949.
5. Jakobson R. *Linguistics and Poetics. Style in Language*. Cambridge: MIT Press, 1960.
6. Austin J. *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press, 1962.
7. Searle J. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
8. Grice P. *Logic and Conversation. Syntax and Semantics*. New York: Academic Press, 1975.
9. van Dijk T. A. *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
10. Hymes D. *On Communicative Competence*. Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin, 1972.
11. Canale M., Swain M. *Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing*. Applied Linguistics, 1980.
12. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
13. Назаренко О. М., Занько О. В. Діалог і категорія діалогічності в українському мас-медійному дискурсі *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія Філологічні науки*. 2022. Вип. 3 (98). С. 149–158.
14. Назаренко О. М. Комунікативно-прагматичний аспект промов Президента України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 32, Т. 3. С. 102–105.
15. Почепцов Г. *Теорія комунікації*. Київ, 1999.
16. Різун В. *Теорія масової комунікації*. Київ, 2008. 308 с.
17. Munday J. *Introducing Translation Studies*. London: Routledge, 2016.
18. House J. *Translation Quality Assessment*. London: Routledge, 2015.
19. Назаренко О. М. Культура мови викладача в сучасній педагогічній майстерності: соціолінгвістичний аспект. *Linguarum Universe*. 2025. Vol. 2, Issue 2. P. 115–126.
20. Сучасна педагогічна майстерність: навч. посіб. / уклад. О. М. Назаренко. 2-ге вид., допов. і перероб. Одеса: Фенікс, 2025. 68 с.
21. Бацевич Ф. *Вступ до лінгвістичної генології*. Київ: Академія, 2006. 248 с.

Nazarenko O. Linguistic Communication in the Formation of Professional Competence of Future Translators

Summary. The article is devoted to the study of linguistic communication as a multilevel factor in the professional training of future translators. The aim of the article is to analyze the specific features of linguistic communication in the professional activity of future translators, to determine its role in the formation of professional competence, and to clarify its functional load and pragmatic organization in modern linguistics.

The main theoretical approaches to the study of communication are considered, including the information-code model (C. Shannon, W. Weaver), the functional model (R. Jakobson), the pragmatic theory of speech acts (J. Austin, J. Searle), the cooperative principle (P. Grice), as well as the discourse approach (T. van Dijk) and the concept of communicative competence (D. Hymes, M. Canale, M. Swain).

The focus is placed on the systemic nature of linguistic communication, its functions, and its pragmatic organization. The role of the translator as an active participant in the communicative process and a mediator between different linguistic and cultural systems is substantiated. It is proved that effective communication in translation activity depends on the level of communicative competence, the ability to adequately interpret meanings, and consideration of the sociocultural context.

The functional load of linguistic communication is outlined, particularly its informative, pragmatic, expressive, and social roles in professional interaction. The importance of pragmatic factors and the theory of speech acts in ensuring adequate intercultural understanding is emphasized. The pragmatic organization of linguistic communication within the framework of the speech act theory by J. Austin and J. Searle is characterized. The levels of utterance, including locutionary, illocutionary, and perlocutionary acts, are examined. The classification of illocutionary acts proposed by J. Searle is analyzed, as well as the conditions for successful communication and the features of direct and indirect speech acts.

Key words: linguistic communication, translator, pragmatics, discourse, communicative competence, speech acts.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.05.2026